

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	ילדות (1501–1514)
21	התבגרות (1514–1516)
34	שידוך ונישואים (1516–1518)
60	אבהות ואימהות (1519–1522)
71	זוגיות (1522–1526)
85	שגרה (1526–1532)
101	נחת (1532)
118	לבטים (1532–1537)
129	חבלים (1537–1550)
151	זיכרון (1550–1556)
169	אשליה (1556–1567)
186	סוף דבר (1567–1577)
187	הערת הסבר על חיי יוסף

פתח דבר

עם מסירתו של חיבור זה להדפסה אני מבקש להודות לכל מי שעודדו אותי לחברו ושעזרו לי בעבודה עליו.

ראשית עלי להודות לבתי עליזה קורב בונפיל, שתרמה מרגישותה הספרותית ומכשרונה המקצועי בעריכת הטקסט. שנית, לבתי רוחמה בונפיל, שתרמה אף היא מרגישותה האמנותית ומכשרונה המקצועי לעיצוב המפות והתמונות שנדרשו לעטיפות ולאיורים השונים. בלעדיהן לא הייתי מסוגל לבצע את המשימה.

תודתי אמורה עוד להוצאת מאגנס ולמנהלה יהונתן נדב, לעורך בני מר ולאחראי על ההפקה רם גולדברג, שליוו את העבודה בעצה טובה ובחוכמה רבה.

לבסוף, לרעייתי אָוָה, שתמיד אזכור לה חסד נעוריה, לכתה אחרי במדבר, במצבים השונים והמשונים שהגורל זימן לנו והוביל אותנו למקום שהובילנו. חלקה שלוב בחלקי גם בשחזור דמיוני זה של חיי האיש שנפשי נקשרה בנפשו.

ילדות (1501-1514)

כִּי מִי־יֹדֵעַ מֵה־טוֹב לְאָדָם בְּחַיִּים
מִסֵּפֶר יְמֵי־חַי הַבָּלוּ וַיַּעֲשֶׂם כְּצֶל
קֹהֶלֶת ו, יב

להבת הנר התלוי מעל השולחן הייתה חסרת תנועה אותו לילה. כמוה חסרת תנועה הייתה הצללית שהצטיירה לאורה על השולחן, מעין כתם אפור. הדלת הייתה פתוחה, אולם משב הרוח מכיוון הים לא נכנס פנימה. הסמטה שהובילה לבקתה הייתה צרה מדי למשב כה חלש. רק אמצע אפרייל אבל כמעט מחניק.

אילו היה אדם משקיף מלמעלה, ייתכן שהיה מבחין שעל השולחן מונחת מחברת פתוחה, ואילו היה משקיף מעט מן הצד ייתכן שהיה מבחין שהצללית שהצטיירה לאור הנר על השולחן לא הייתה סתם כתם אפור כי אם דיוקן אדם – אדם זקן, כיפה גדולה מכסה את ראשו, רקומה בחוטי כסף, שבאור רגיל היו אולי מבהיקים, אבל באור החלש של הנר נראו בקושי כחוטי צמר לבנבנים רגילים. אילו היה המשקיף יורד ומתיישב ליד הזקן, ייתכן שהיה מצליח להבחין בבירור רב יותר – כמה שערות בודדות צומחות בצדדים ומתאחדות עם שיירים מדולדלים של זקן ושפם, קמטים עמוקים במצח ובעור שנשאר חשוף בלחיים, עיניים עצומות, עייפות.

אילו היה ליל ירח, אולי היה האיש יוצא לטייל קצת בחוץ. אבל לא. הכוכבים לא האירו די הצורך, ומוטב היה לזקן בן שמונים ואחת שלא להסתכן, למעוד בחושך ולשבור עצם. למרות העייפות, החום והשעה המאוחרת, ראשו היה צלול לגמרי וחייב משמעת של זהירות. הוא נשאר יושב על השרפרף, פוקח מפעם לפעם את העיניים ובוהה

בהרבה, ובד בבד החלה דעתו נמשכת יותר ויותר אל הקוסמוגרפיה – לא זו שהציג המונסטירי בספר גדול שהשאיל לו השר וממנו העתיק מה שהעתיק, כי אם זו של הספרים שסיפרו על עולמות רחוקים ושונים, כמו הספר של בואימוס, שיוסף תרגם לעברית וקרא בשם "מציב גבולות עמים", ועוד יותר ממנו ספר ההרפתקאות של לופז די גומארה, על כיבוש "האינדיאה החדשה", שבמקרה נודע לו שיצא לאור בספרד ומיד ביקש בדרכים עקלקלות שירכשו בעבורו ויביאו לו בהקדם. על ספר "מציב גבולות עמים" ועל ספר "האינדיאה החדשה" התחיל לעבוד עוד בטרם ישרים את כתיבת הספר על מלכי צרפת, ואפילו הספיק לשבץ כמה קטעים מהם עוד לפני שסיים את העריכה הסופית של הספר שיצא לו מחיבור הכרטיסיות המוכנות ומסר אותו לבית הדפוס. לא היה לו קל, אבל בחוכמה שבדיעבד, טוב שלא ויתר על המלאכה שסיומה היה ממש קרוב.

הוא לא שכח כיצד ברגשות מעורבים וגדושי ספקות החל מחפש פתרון הולם להדפסת הספר עם סיום כתיבתו. לא היה אפשר להדפיס בבלוניה, כי דפוס עושי מלאכת המשי כבר לא פעל. גם ויניציאה לא באה בחשבון, בגלל החשש שר' מאיר קצנאילנבוגן, שהיה קשור בבתי הדפוס שהדפיסו ספרים עבריים שם, יתערב איכשהו ויפריע. גם אילו החליט לשאת לבדו בכל הוצאות ההפקה, היה צורך בהסדר עם בעל דפוס נוצרי, ולכך מוטב היה לפנות ליהודים שהיו שותפים עם נוצרים בהוצאה לאור של ספרים עבריים. בעצתו של ר' עזריאל דאיינה, שחותנו העריך אותו מאוד ואשר התגורר בסביוניטה, שם פעל דפוס כזה, התקשר עם קורניליו אדילקינד, שהיה קשור לאותו דפוס, ואתו סיכם על עסקה משותפת. הם חתמו חוזה עם בעל הדפוס, שילמו לו תמורת סידור והדפסה של חמש מאות עותקים, בקצב של שני גיליונות נייר לשבוע, סיכמו שיאשרו את ההגהה לפני ההדפסה בסוף כל שבוע וש אחרי ההדפסה יפורקו המסגרות של סידור האותיות כדי שישמשו לסידור של השבוע הבא. בקצב הזה נדרשו לפחות שלושה או אפילו ארבעה חודשים של עבודה מאומצת הן מצד הסדרים והן מצד המגיהים לסיום מלאכת ההדפסה והכריכה. כיוון שיוסף לא יכול היה לעבור בעצמו על ההגהה בסביוניטה כי לא יכול היה להישאר שם

פרק זמן כה ארוך, קוֹרְנִילְיוֹ קיבל עליו את הפיקוח על הכול ותמורת עבודתו סוכם שחלקו בהשקעה יהיה שלישי פחות מן החלק של יוסף. לבסוף היו אמורים לחלק את הספרים ביניהם שווה בשווה, בתנאי שיוסף יעמיד אותם למכירה אצל מוכר ספרים עבריים בְּמִנְטוֹבָה או בְּפִיֶּאֱרָה, וְקוֹרְנִילְיוֹ מצדו ימכור אותם בְּוִינְצִיָּאָה או בכל מקום אחר. עם קוֹרְנִילְיוֹ סיכם בהתכתבות שיביא בעצמו את כתב היד ואת הכסף, וכשקיבל אישור שאפשר היה לצאת לדרך ביקש את רשותה של פֶּאלוֹמָה כדי לבצע את המשיכה של הסכום הנדרש מחסכונותיהם.

בקשתו מֶפֶּאלוֹמָה הייתה פורמלית, כי בכל הזמן של ההתכתבות עם קוֹרְנִילְיוֹ ידעה פֶּאלוֹמָה בדיוק במה הוא עוסק, אף שלא הסביר לה בפרטי פרטים. בחוכמה שבדיעבד הצטער שלא שיתף אותה בכל השלבים. בעיקר התחרט על זחירות דעתו, שראתה באותו מפעל משהו שייך רק לו, כאילו בגל-עד שהיה מתכוון להקים לעצמו לא היה צריך שיהיה לה חלק, כאילו לא הייתה אִם הבנים שאותו גל-עד היה מיועד לשמש להם תחליף. בחוכמה שבדיעבד, חשב כמה וכמה פעמים אחר כך, היה מקום להתחרט על כל תפיסת עולמו, כאילו מששת ימי בראשית נקבע מעמדה הנחות של האשה ביחס לגבר כמו שנקבע מעמדם של נמעני האיגרות שאסף לתועלת התלמידים. אבל את הנעשה לא יכול היה להשיב.

“מה אתה שואל?” ענתה במשיכת כתפיים קלה. “מה אני צריכה

כסף עכשיו? תצטרך להישאר שם הרבה זמן?”

שאלה אחרי דקה כלאחר יד. מנימת השאלה הבין יוסף שאמנם על הכסף לא היה אכפת לה אבל להישאר לבדה בְּוִלְטָאג'וֹ הרבה זמן לא מצא חן בעיניה.

“כמה שפחות”, ענה, ולזה התכוון באמת ובתמים. הוא יצא לדרך עם מכתב של האדון סְקוֹרְצָה לשותפו בְּמִנְטוֹבָה, שהחזיק בית עסק משלו בְּסִבּוֹיִטְהָ, כך שהעברת הכסף התבצעה בלי בעיות. האדון סְקוֹרְצָה שימש כל הזמן, למן העת שהגיע לראשונה לְוִלְטָאג'וֹ, כמוסד להפקדת כספו תמורת ריבית קבועה, כזאת שהייתה נהוגה בין תעשיינים וסוחרים למיניהם. יוסף בן דוד הציע לו בשעתו לרכוש איגרות חוב של בְּנִקוֹ סָאן ג'וֹרְג'וֹ, אבל יוסף העדיף להמשיך את

ההסדר עם האדון סְקוֹרְצָה, שהיה לא פחות חוקי מאיגרות החוב של בְּנָקוּ סָאן ג'וֹרְג'וֹ, וחוץ מזה הבטיח לו יחס ידידותי במיוחד במקרה הצורך. תשלום חלקו בעסקה לבית הדפוס בְּסֵבִיּוֹנִיטָה היה מקרה מן הסוג הזה, ובאמת האדון סְקוֹרְצָה מסר לו את המכתב הדרוש בלי שום בעיה מן הבעיות שלקוחות עלולים להיתקל בהן בבנקים רגילים.

אבל בְּסֵבִיּוֹנִיטָה צצו בעיות מסוג אחר, חמור הרבה יותר. ראשית כול, לבית הדפוס לא היה מבחר גופנים. עד שהועמד בפני המצב הנתון, היה משוכנע שאפשר יהיה להנפיק את הספר בגופנים כאלה שהשתמשו בְּבּוֹלוֹנְיָה ל"ספר חסידים" שר' אברהם טיפל בו. הם היו מתאימים יותר לספר בפורמט הקטן שהוא רצה, ובחזותם היו מקבילים לגופנים הלועזיים שהמדפיסים השתמשו בהם לספרי היסטוריה בפורמט דומה. הספר של הרופא המהולל פֶּאֶאוֹלוֹ ג'וֹבִיאֹוֹ על קורות הטורקים, למשל, שרכש יותר מעשר שנים לפני כן מכורך עם הספרים של אֶנְדֵרְיָאָה קָאמְבִינִי על תולדות הטורקים ועל חייו של סְקָאנְדֵרְבִיג, היה באותו פורמט ובאותם גופנים לועזיים נחמדים למראה ונעימים לקריאה. אבל לבית הדפוס היו רק גופנים מרובעים. בחוסר רצון נאלץ אפוא להסכים שישתמשו בגופנים היחידים שהיו זמינים – אחרת היה עליו לעזוב את סְבִיּוֹנִיטָה ולחפש פתרון אחר, ולזה בשום אופן לא היה מוכן. חתמו אפוא על החוזה, בית הדפוס קיבל את הכסף, וְקוֹרְנִילִיּוֹ אֶדִיִּלְקִינְד, שהיה אמור לעסוק בכל הפרטים עד לסיום המפעל, קיבל את כתב היד לידי, ואחרי ימים מועטים יוסף יכול היה להיות בְּוֹלְטָאג'וֹ בחזרה. רק אחרי שהספר המודפס הגיע לידיו כעבור כמה חודשים, התברר לו שעניין הגופנים היה זניח בהשוואה למה שבאמת קרה ושהחלטה לסמוך על קוֹרְנִילִיּוֹ הייתה לגמרי שגויה – בחוכמה שבדיעבד, מוטב היה אילו החליט לעזוב את סְבִיּוֹנִיטָה ולחפש בית דפוס אחר.

החבילה עם העותקים הראשונים של הספר הכרוך הגיעה אליו באמצע החורף, כשכל האזור היה מושלג והתנועה בדרכים התקיימה אך בקושי. האותיות המרובעות נראו דווקא יפה – אבל מה שקרה לטקסט שלו היה נורא ואיום: המדפיסים עשו בו כבתוך שלהם, שיבשו מילים שלא הבינו, שינו את החלוקה לפסקאות ואת הפיסוק, שהיו כל

כך יקרים לו, ומי יודע מה עוד עשו שלא נראה במבט ראשון. במשך יומיים נשאר נדהם ובלתי מסוגל לעסוק בדבר כלשהו. הוא הניח בצד את "ספר האינדיאה" ושקע בקריאה של הספר שקיבל. בהתחלה עלה בדעתו לסמן תיקונים בקולמוס דקיק, כשם שהמגיהים מסמנים לסדרים מה שעליהם לתקן לפני ההדפסה, אבל כבר אחרי העמודים הראשונים נוכח לדעת שהמאמץ היה לא רק מיותר, כי הספר כבר נדפס ואיש לא העלה על דעתו מהדורה שנייה מתוקנת, אלא גם מפני שסימון תיקונים כאלה הייתה מלאכה בלתי אפשרית: אם אפשר היה לתקן טעויות דפוס ממש ופה ושם לחבר פסקאות שהופרדו או להפריד פסקאות שחוברו בצורה לא נכונה, בשום אופן לא היה אפשר להחזיר את הפיסוק למה שהוא רצה שיהיה כדי שהקריאה תדמה לקריאת פסוקי תורה בטעמים העיקריים, אתנחתא וסוף פסוק, וחלוקות פנימיות לפי הצורך. על כגון זה אמר החכם מכל אדם "מעוות לא יוכל לתקון".

פְּאֻלֹּמָה ניסתה לנחם אותו: הספר היה בכל אופן נאה, האותיות המרובעות עשו אותו נגיש לכל איש או אשה שיכלו להיות מעוניינים במה שנכתב בו, מי בכלל היה מנחש את הצורה המושלמת שהוא היה רוצה שיראו הקוראים בו. היא לא ידעה, והוא לא העיר לה, שדברי הניחומים שלה גרמו לו דווקא צער גדול יותר: כאילו אמרה לו, שמשנדפס הספר ונרכש על ידי הצרכנים, שוב לא הייתה כוונת המחבר חשובה – מה שעשו המגיהים והמדפיסים היו בעצם רשאים כל הצרכנים לעשות, והיצירה שלו לא הייתה כבר שלו. הוא הנהן בראשו, כאילו מתוך הסכמה, והחליט שלא לדבר עמה עוד בדבר ההוא. אילו יכול היה להימלך בדעתה לפני שהחליט למסור את כתב היד לְקוֹרְנִילְיוֹ אפשר שבתשעה קבין בינה יתרה שניתנה לנשים יותר מן הגברים הייתה ממליצה שלא להתקשר עם קוֹרְנִילְיוֹ. עניינים שנראו בעיניו סבוכים ובלתי ניתנים לפתרון, תמיד היו בעיניה פשוטים בתכלית הפשטות. אבל בְּסֻבְּוִינְיֵטָה היה לבד, היא לא הייתה שם והוא החליט לבד; הספרים היו עובדה מוגמרת והמתינו בְּסֻבְּוִינְיֵטָה. ר' עזריאל דאינה הסכים בטובו כבר בזמן החתימה של החוזה לאפסן אותם בביתו עד שיוחלט לאן לשגר אותם וגם בלי להגזים בניצול הנכונות של הרב